

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

УДК 351/327.5
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2020.24.25>

КОНОНЕНКО В. П.,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

НОВІКОВА Л. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ВПЛИВ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА МІЖНАРОДНУ ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ

Анотація. У статті розглянуто взаємозв'язок національної безпеки, яка залежить (у тому числі) від стійкого постачання природними ресурсами, з виникненням регіональних збройних конфліктів і вплив останніх на міжнародну екологічну безпеку. Особливу увагу авторами приділено наявності замкнутого кола, коли економічна та мілітарна діяльність призводить до погіршення екологічної ситуації; зменшення природних ресурсів вимагає все більш інтенсивних технологічних методів видобутку, які здебільшого є небезпечнішими для навколишнього природного середовища, або екстенсивних підходів – охоплення нових територій, витіснення конкурентів, що сприяє виникненню конфліктів.

Частиною національної безпеки є енергетична безпека, яка складається з правової та інституційної систем, здатних передбачити стійке забезпечення споживачів усіма необхідними та корисними в екологічному відношенні ресурсами. Зазначені ресурси не обов'язково мають використовуватися з метою внутрішнього споживання: вони є також і товаром. А значить, треба мати (захистити або захопити) ринок збуту, забезпечити доставку до споживача (покупця), усунути конкурентів тощо. Звісно, в сучасному світі вільних територій і ринків збуту немає, а тому зміна існуючого status quo неможлива без конфліктів. Означене тягне за собою мілітарну напруженість, навіть до гарячої фази воєнних дій, внас-

лідок чого ситуація перманентно погіршується, а тому особливо актуальним є питання саме мирного вирішення міжнародних суперечок. Зроблено висновок, що звернення до мирних засобів вирішення міжнародного спору є надійним і ефективним способом урегулювання суперечок. Мирне врегулювання – це основний компонент забезпечення безпеки, формування системи міжнародних відносин, заснованих на виключенні сили, взаєморозумінні, співпраці та довірі між суб'єктами міжнародного права. Врегулювання суперечок мирними засобами між державами є гарантією забезпечення миру і міжнародної безпеки, що досягаються також і за допомогою міжнародних судів.

Ключові слова: національна безпека, енергетична безпека, міжнародна екологічна безпека, регіональні збройні конфлікти.

Постановка проблеми. Людство в усі часи вступало в конфлікти, пов'язані з боротьбою за природні ресурси, проте сьогодні такі зіткнення відбуваються з безпрецедентною частотою та інтенсивністю. Про це заявив Ібрагім Тіау, Виконавчий секретар Конвенції ООН з боротьби з опустелюванням, виступаючи на відкритій відеоконференції в Раді Безпеки у вересні 2020 р. За даними Програми ООН із навколишнього середовища (ЮНЕП), за останні 60 років принаймні 40 відсотків усіх внутрішніх конфліктів були пов'язані з експлуатацією природних ресурсів, будь то цінні ресурси, такі як деревина, алмази, золото і нафта, або дефіцитні ресурси, наприклад родючі землі і вода. Експерти також з'ясували, що вірогідність повторення конфліктів, пов'язаних із природними ресурсами, в два рази вища, ніж в інших випадках [1]. Якщо до переліку внутрішніх додати гібридні і зовнішні конфлікти, то маємо досить непривабливу картину щодо стану міжнародної безпеки у світі.

Збройні зіткнення завдають непоправної шкоди навколишньому середовищу, в тому числі призводять до екологічної деградації. Людство завжди рахувало військові втрати за кількістю вбитих і поранених солдатів і мирних жителів, зруйнованих міст та інфраструктури, а навколишнє середовище залишалася тихою і непомітною жертвою війни. Для перемоги у війні засипалися колодязі, спалювалися посіви, вирубувалися ліси, знищувалися угіддя, фауна. Це стосується і наших часів [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжнародної екологічної безпеки розглядали у своїх працях І.А. Гомля, О.О. Коваленко, М.В. Троцька, М.І. Хилько, Н.С. Мироненко. Теоретичні аспекти класифікації локальних війн та збройних конфліктів сучасності вивчали Ю.В. Бураков, О.Г. Трембовецький, О.В. Лазоренко та інші. Але питання взаємозв'язку та взаємозалежності зазначених категорій предметом детального вивчення ще не були.

Метою статті є дослідження взаємозв'язку міжнародної екологічної безпеки, національної безпеки та регіональних збройних конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважається, що локальній війні передують збройний конфлікт як одна із форм зіткнень із застосуванням регулярних і іррегулярних збройних формувань. Щодо визначення

окремих термінів існують різні думки (і деякі з них ми приведемо), але для мети цієї статті це не досить важливо. На думку М. Мироненка, локальна війна – це війна, обмежена за військово-стратегічними цілями, здійснювана частиною збройних сил проти однієї або декількох держав у невеликому по території районі. Однак цей тип може перерости в регіональну війну, що вимагає вже більш значних витрат і жертв. Збройний конфлікт – це бойові дії обмеженого континенту збройних сил, прикордонних і внутрішніх військ, підрозділів органів безпеки, а також спеціальних миротворчих місій з певними обмеженнями за політичними цілями, масштабом і часом. У багатьох випадках збройний конфлікт передуює локальній війні [2, с. 263–264]. Ю. Бураков вважає, що збройний конфлікт – це збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [3, с. 216].

У широкому розумінні під збройним конфліктом розуміється будь-яка військова діяльність із застосуванням зброї. У вузькому сенсі він являє собою відкрите збройне протистояння, що частіше за все є локалізованим на державному кордоні, пов'язане з його порушенням, утиском суверенітету тієї або іншої держави, або ж те, яке виникло на ґрунті політичних протиріч всередині держави. О.Г. Трємбовецький регіональним збройним конфліктом називає збройний конфлікт між двома і більше державами, що стосується обстановки в конкретному регіоні та який найчастіше відбувається з прямою або опосередкованою участю великих держав або із залученням воєнно-політичних об'єднань міжнародного характеру [4, с. 253]. О. Батрименко серед основних причин виникнення сучасних воєнно-політичних конфліктів називає боротьбу за володіння світовими ресурсами і територіями [5, с. 78].

На думку С.В. Талибова, енергетична безпека складається із сукупності правової, інституційної системи, здатної передбачити стійке забезпечення споживачів всіма необхідними та корисними в екологічному відношенні ресурсами [6, с. 12]. Зазначені ресурси не обов'язково мають використовуватися з метою внутрішнього споживання: вони є також і товаром. А значить, треба мати (захистити або захопити) ринок збуту, забезпечити доставку до споживача (покупця), усунути конкурентів тощо. Звісно, в сучасному світі вільних територій і ринків збуту нема, тому зміна існуючого status quo неможлива без конфліктів. Прикладами є багаторічне протистояння в Азербайджані, який планував будівництво газопроводу TANAP, що входить у «Південний газовий коридор», призначений для поставок газу з каспійського регіону до Європи в обхід Росії. У Грузії, коли планувалося будівництво газопроводу НАБУККО – альтернативного проекту поставки газу з Азербайджану, Казахстану і Туркменії до Європи. З урахуванням того, що Іран був під санкціями, досить привабливим був коридор через територію Грузії. Після воєнних дій проект НАБУККО був

зупинений. А потім в Україні, коли планувалася розробка великих покладів сланцевого газу на території Донецької та Харківської областей.

На думку М. Мироненка, на рівні збройних конфліктів, що не переходять у локальні або регіональні війни, значних екологічних наслідків, як правило, не відбувається [2, с. 264]. Але з цим неможливо погодитися: воєнні дії завдають шкоди не тільки довкіллю та природним ресурсам у межах території однієї держави, а й довкіллю загалом та екологічній рівновазі. Суттєві негативні наслідки воєнних дій для довкілля у всьому світі вимагають врегулювання впливу на природні ресурси і довкілля воєнних операцій на міжнародному рівні. Але практика моніторингу результатів впливу на довкілля як під час, так і після завершення воєнних дій на міжнародному рівні є несистематичною і неінституціалізованою. Існуючі міжнародні органи не мають можливості притягнути до відповідальності держав-агресорів та стягнути адекватне відшкодування за шкоду, завдану природним ресурсам усіх потерпілих від війни держав [7, с. 10].

За даними ЮНЕП, у результаті збройних дій на сході України були зруйновані або пошкоджені екосистеми загальною площею 530 тисяч гектарів, в тому числі 18 заповідників. Загалом цей конфлікт тією чи іншою мірою завдав шкоди 150 тис. га лісу. Близько 12 500 га лісових масивів на сході України і в сусідніх регіонах постраждали від пожеж, викликаних військовими діями [1]. У результаті бойових дій на території Донецької та Луганської областей було пошкоджено багато екологічно небезпечних підприємств, включаючи Луганську, Слов'янську і Курахівську ТЕС, АТ «Азот», Горлівське об'єднання «Стірол», Авдіївський, Ясинівський, Єнакіївський коксохімзаводи, Єнакіївський металургійний, Лисичанський нафтопереробний завод, Донецький завод хімічних виробів. На перелічених підприємствах неодноразово фіксувалися руйнування виробничої інфраструктури та викиди шкідливих речовин. Відключення вентиляційних систем часто призводило до аварійних ситуацій і викидів шахтних газів. Порушення електропостачання насосних станцій у системах водовідведення шахтних вод призводило до повного затоплення шахт, підтоплення прилеглих територій і забруднення підземних вод. До шахт, що постраждали від повного або часткового затоплення, належать «Трудовська», «Батьківська», «Ясинівка-Глибока» в Макіївці, «Моспінська», «Жовтнева» в Донецьку, шахта «Білоріченська» в Лутугинському районі Луганської області, шахта імені Мельникова в Лисичанську тощо. У м. Горлівці затоплюється шахта «Олександр-Захід», до якої в 1989 р. через аварію потрапило 50 т мононітрохлорбензолу, що є надзвичайно отруйною речовиною. У результаті затоплення шахти ці небезпечні речовини можуть потрапити на поверхню, що призведе до забруднення р. Сіверський Донець та акваторії Азовського моря з масштабними наслідками для населення і довкілля регіону. Затоплення шахт також є небезпечним через те, що вони використовувалися як сховища небезпечних відходів. Наприклад, у 1979 р. у шахті «Юнком» був проведений підземний ядерний вибух. Загроза посилюється

тим, що забруднені шахтні води із сусідніх шахт «Полтавська» і «Вуглегірська» починають перетікати в виробки «Юнкома», що може спричинити підйом радіоактивних речовин на поверхню. Загалом затоплення шахт може забруднити та фактично отруїти підземні води басейнів р. Сіверський Донець та малих річок Приазов'я, що потягне за собою екологічну катастрофу. Особливо небезпечним є підняття рівня підземних вод до рівня вод ґрунтових, внаслідок чого буде отруєно питну воду і навколишнє природне середовище [8, с. 123].

М. Кемпбел вказує, що національна безпека країни залежить від стійкого постачання природних ресурсів. Оскільки національна безпека стає екологічним питанням, вже важко оцінити ймовірність війни за природні ресурси [9, р. 117]. Отже, ми маємо замкнуте коло: економічна та мілітарна діяльність призводить до погіршення екологічної ситуації; зменшення природних ресурсів вимагає все більш інтенсивних технологічних методів видобутку, які часто є небезпечнішими для навколишнього природного середовища, або екстенсивних підходів – охоплення нових територій, витіснення конкурентів. Означене тягне за собою мілітарну напруженість, навіть до гарячої фази воєнних дій, внаслідок чого ситуація перманентно погіршується, а тому особливо актуальним є питання саме мирного вирішення міжнародних суперечок [10, с. 234].

Економічні інтереси розвинених держав, їх коаліцій, ТНК не відповідають умовам підтримання міжнародної екологічної безпеки в задовільному стані. З іншого боку, норми джерел міжнародного права з цього питання або не протирічать інтересам означених суб'єктів, або виконуються в тій частині, що їм не протирічить. Тобто мають декларативний характер.

За спостереженням В.Ф. Антипенко, конфліктогенність існуючого комплексу економічних протиріч визначається трьома основними характеристиками. По-перше, вони породжують протестні настрої, по-друге, конфліктне, нестабільне середовище сприяє багаторазовому зростанню прибутків для великого транснаціонального капіталу, а по-третє, створення обстановки нестабільності і конфліктності в деяких регіонах використовується в цілях обґрунтування економічної і політичної неспроможності національних режимів [11, с. 22]. В.М. Репецький зазначає, що на оцінку конкретної міжнародної ситуації істотний вплив роблять політичні, військові, економічні та інші чинники [12, с. 333]. Натомість у ст. 2 Статуту ООН відзначається, що всі члени світової спільноти повинні вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами й утримуватися від загрози силою або її застосування [13, с. 174].

Генеральна Асамблея ООН 30 листопада 1966 р. на XXI сесії прийняла спеціальну резолюцію «Суворе дотримання заборони погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах і право народів на самовизначення», в якій прямо зазначено, що «збройний напад однієї держави на іншу або застосування сили в якийсь іншій формі суперечить Статуту Організації Об'єднаних Націй, є порушенням міжнародного права, яке

тягне за собою міжнародну відповідальність [див.; 14]. І взагалі, проблема застосування сили завжди була і залишається однією з найскладніших і дискусійних в міжнародному праві [15, с. 131], але, на переконання О.О. Мережко, твердження тих, хто вважає, що у сфері міжнародних відносин ключову роль завжди буде відігравати сила, є помилковим [16, с. 124]. Натомість історичний досвід говорить, що звернення до мирних засобів вирішення міжнародного спору є надійним і ефективним способом врегулювання суперечок. Мирне врегулювання – це основний компонент забезпечення безпеки, формування системи міжнародних відносин, заснованих на виключенні сили, взаєморозумінні, співпраці та довірі між суб'єктами міжнародного права. Врегулювання суперечок мирними засобами між державами є гарантією забезпечення миру і міжнародної безпеки, що досягаються за допомогою міжнародних судів [17, с. 325–326]. Разом з тим у взаємозалежній системі міжнародних відносин в умовах глобалізації важко розраховувати на ізолюваність конфліктів навіть у двосторонніх відносинах, без більшої чи меншої залученості третіх сил. Тому питання про мирне вирішення міжнародних суперечок вимагає всебічного врахування інтересів всіх учасників міжнародного спілкування [18].

Висновки. Економічна та мілітарна діяльність призводить до погіршення екологічної ситуації, а зменшення природних ресурсів у свою чергу вимагає все більш інтенсивних технологічних методів видобутку, які здебільшого є небезпечнішими для навколишнього природного середовища, або екстенсивних підходів – охоплення нових територій, витіснення конкурентів.

Частиною національної безпеки є енергетична безпека, яка передбачає стійке забезпечення держави (її внутрішніх та зовнішніх споживачів) всіма необхідними та безпечними в екологічному відношенні ресурсами. Боротьба за ресурси тягне за собою мілітарну напруженість, навіть до гарячої фази воєнних дій, внаслідок чого екологічна ситуація перманентно погіршується, а тому особливо актуальним є питання саме мирного вирішення міжнародних суперечок. Як наслідок, звернення до мирних засобів вирішення міжнародного спору є самим надійним і ефективним способом врегулювання суперечок.

Література:

1. Замкнутый круг: борьба за ресурсы приводит к конфликтам, которые уничтожают природу 17 сентября 2020. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/09/1386042> (дата доступу 28.01.2021).
2. Мироненко Н.С. Экологические проблемы в районах вооруженных конфликтов и войн: постановка проблемы. Проблемы геоконфликтологии в 2 т. Т. 2.– М.: Пресс-Соло, 2004. С. 263–276.
3. Бураков Ю.В. Теоретичні аспекти класифікації локальних війн та збройних конфліктів сучасності. Військово-науковий вісник. 2016. Вип. 25. С. 214–232.
4. Трембовецький О.Г., Лазоренко О.В. Аналіз умов виникнення регіональних збройних конфліктів та завдання прикордонного відомства у разі їх виник-

- нення. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Військові та технічні науки. 2015. № 4. С. 248–261.
5. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 238 с.
 6. Талыбов С.В. Международно-правовые проблемы региональной энергетической безопасности: автореф. дис. ... докт. филос. по праву / Сеймур Васиф оглы Талыбов. – Баку, 2014. 35 с.
 7. Воєнні дії на сході України – цивілізаційні виклики людству. Львів: ЕПЛ, 2015. 136 с.
 8. Хилько М.І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник. К., 2017. 266 с.
 9. Campbell-Mohn C., Breen B., Futrel J.W. Environmental Law. St. Paul, 1993. 994 p.
 10. Кононенко В.П. Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика: монографія. Київ-Одеса: «Фенікс», 2018. 438 с.
 11. Антипенко В.Ф. Международное антитеррористическое право в условиях глобализации преступности. Альманах международного права. 2009. № 1. С. 19–28.
 12. Репецкий В.Н., Гутник В.В. Социальная ценность международного права. Международное право как основа современного миропорядка: коллективная монография Liber Amicorum к 75-летию проф. В.Н. Денисова. Под ред. А.Я. Мельника, С.А. Мельник, Т.Р. Короткого. Киев-Одесса: Фенікс, 2012. С. 328–338.
 13. Міжнародне право в документах / За заг. ред. М.В. Буроменського. – Х.: Вид. Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 376 с.
 14. Кононенко В.П., Тимченко Л.Д. Територіальні суперечки – судові та силові формати вирішення. Українська Революція гідності, РФ і міжнародне право. Колективна монографія / ред. О.В. Задорожній. К.: К.І.С., 2014. С. 310–327.
 15. Долженкова О.А. К вопросу о применении силы в международном праве. Право: история, теория, практика: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2013 г.). СПб.: Реноме, 2013. С. 131–136.
 16. Мережко А.А. Наука политики международного права: истоки и перспективы. К.: Юстиниан, 2009. 144 с.
 17. Rosca V. International case-law on the use of force or threat of it in International law. Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. 2016. Nr. 3 (Vol. 11). P. 325–339.
 18. Г.Х. Али Бин Абади. Мирное урегулирование территориальных споров Йемена с соседними государствами: Международно-правовые аспекты: дис. ... канд. юрид. Наук. М, 2000. 171 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/mirnoe-uregulirovanie-territorialnykh-sporov-iemena-s-sosednimi-gosudarstvami-mezhdunarodno> (дата доступу 28.01.2021)

Kononenko V., Novikova L. The impact of regional armed conflicts on international environmental security

Summary. National security depends (including) on a stable supply of natural resources. The article considers the relationship of national security with the emergence of regional armed conflicts. And the impact of regional armed conflicts on international environmental security. The authors pay special attention to the existence of a vicious circle, when economic and military activities lead to the deterioration of the environmental situation. Depletion of natural resources

requires increasingly intensive extraction methods. This is dangerous for the environment. Or the seizure of new territories, the displacement of competitors, which contributes to conflicts.

Part of national security is energy security. It consists of legal and institutional systems that provide consumers with the necessary resources. These resources do not necessarily have to be used for domestic consumption: they are commodities. So, it is necessary to have (protect or capture) the market, to ensure delivery to the consumer (buyer), to eliminate competitors. In today's world there are no free territories and markets, and therefore change the existing status quo is impossible without conflict. This entails tensions even before hostilities, as a result of which the situation is permanently deteriorating. That is why the issue of peaceful settlement of international disputes is especially important. It is concluded that recourse to peaceful means of resolving an international dispute is the most reliable and effective way to resolve disputes. Peaceful settlement is a key component of security, the formation of a system of international relations based on the exclusion of force, mutual understanding, cooperation and trust between the subjects of international law. Settlement of disputes by peaceful means between states is a guarantee of peace and international security, which is also achieved through international courts.

Key words: national security, energy security, international environmental security, regional armed conflicts.